

הסוגיא השביעית – העלם זה וזה (ע"ב)

- [1] בעא מיניה רבא מרב נחמן: העלם זה וזה בידו מהו? שאלת הפתיחה
- [2] אמר ליה: הרי העלם שבת בידו, ואינו חייב אלא אחת. תשובה לשאלה
- [3] אדרבא,¹ הרי העלם מלאכות בידו, וחייב על כל אחת ואחת. דחיית התשובה
- [4] < שאר עדי הנוסח > אלא אמר רב אשי: חזינן, אי הכרעה בשאלה – פשרה בין התשובה לבין דחייתה
- [5] אמר ליה רבינא לרב אשי: כלום פריש משבת, אלא משום מלאכות, כלום פריש ממלאכות, אלא משום שבת! אלא, לא שנא. ביטול ההכרעה
- [6] תנן: אבות מלאכות ארבעים חסר אחת. והוינן בה: מנינא למה לי? ואמר רבי יוחנן: שאם עשאן כולן בהעלם אחר חייב על כל אחת ואחת. דיון צדדי – קושיא על רב נחמן
- [7] אי אמרת בשלמא "העלם זה וזה בידו – חייב על כל אחת ואחת", שפיר; אלא אי אמרת "העלם זה וזה בידו – אינו חייב אלא אחת",³ ותירוצה
- [8] היכי משכחת לה? בזדון שבת ושגגת מלאכות. הניחא אי סבר ליה כרבי יוחנן, דאמר: "כגון ששגג בכרת אף על פי שהזיד בלאו", משכחת לה דידע לה לשבת בלאו; אלא אי סבר לה כרבי שמעון בן לקיש, דאמר: "עד שישוגג בלאו וכרת" – דידע לה לשבת במאי?
- [9] דידע לה בתחומין, ואליבא דרבי עקיבא.

1 בכ"י אוקספורד: "אמ' ליה רב אשי אדרבה" וכו'.

2 הושלם על פי שאר הנסחים ועל פי הראשונים המביאים את נוסח כ"י אוקספורד.

3 נ"א: "העלם שבת בידו ואינו חייב אלא אחת".

רש"י

זה וזה שבת ומלאכות. מהו חייב אחת על כולן או על כל אחת ואחת, וקמבעיא ליה הא דתני לעיל (שבת סט ע"א): שגג בזה ובזה זהו שוגג האמור בתורה, מהו, לחיובי חדא או לחיובי אכולהו, וממתניתין דהשוכח עיקר שבת דאינו חייב אלא אחת לא שמעינן ליה, דהשוכח עיקר שבת חדא שגגה היא, וכי מיבעיא לן – ביודע עיקר שבת, אבל מלאכות הללו אינו יודע שאסורות, ועוד נעלם ממנו שהיום שבת, דאיכא למיתלי שגגה אכל מלאכה ומלאכה, הואיל ויודע עיקר שבת, ואיכא למתלי אהעלם שבת, וחדא שגגה היא. **אי משום שבת קא פריש** זה שפירש מן העבירה ובא להתכפר, אי משום שבת היתה, שאמרו לו שבת היום ופירש, אישתכח דמשום העלם שבת היה עושה. **הכי גרסינן**: ואי משום מלאכות הללו קא פריש – שאמרו לו מלאכה היא זו ופירש – הרי העלם מלאכה בידו, וזיל בתר מלאכות. **כלום פריש משבת אלא משום מלאכות** כשאמרו לו שבת היום, הבין שהמלאכות הללו אסורות, דאי לא אסורות – למה הוזקקו לומר שבת היום? **אלא לא שניא** ואינו חייב אלא אחת. **עשאן לכולן** היינו העלם זה וזה בידו, דהא לא ידע שבת במידי, כיון דכל הלכותיה נעלמות ממנו אין חילוק היום משאר ימים. **אלא אי אמרת כו' היכי משכחת לה דניחייב איניש אכל חדא**, על כרחך בודון שבת ושגגת מלאכות הוא דמשכחת לה, והכא מאי זדון שבת איכא? **הניחא לר' יוחנן כו'** משכחת ליה שלא נעלמו ממנו אלא הכריתות ויודע הלאוין, והיינו זדון שבת.

מסורת התלמוד

[1] **בעא מיניה** וכו' להלן, סוגיא י פיסקא [10] (עג ע"א); סנהדרין סב ע"ב; כריתות ג ע"ב. [1-3] **בעא מיניה** וכו' ירושלמי שבת ז א, ט ע"ב. [5] **כלום פריש** וכו' לעיל, סוגיא ה פיסקא [7]. [1-5] **בעא מיניה** [...] **לא שניא** עיין בבלי שבועות יט ע"א, כו ע"א. [6] **אבות מלאכות** [...] **והוינן בה** [...] **ואמר רבי יוחנן** וכו' בבלי שבת ו ע"ב, סט ע"ב סוגיא ג פיסקא [7], עג ע"א סוגיא י פיסקא [18], צו ע"ב. **אמר רבי יוחנן** וכו' בבלי שבת עג ע"ב סוגיא יא פיסקא [1]; כריתות ב ע"ב; ועיין תוספתא שבת ח ג, עמ' 30; עיין עוד בבלי יבמות נה ע"א; מכות יד ע"א; כריתות ב ע"ב. [7] **אי אמרת בשלמא** וכו' עיין להלן עג ע"א סוגיא י פיסקא [19]. [8] **היכי משכחת לה** וכו' עיין לעיל סט ע"א סוגיא ג פיסקא [8], ולהלן עג ע"א סוגיא י פיסקא [20]. [9] **דידע לה בתחומין** וכו' לעיל סט ע"א סוגיא ג פיסקא [9], ועיין במסורת התלמוד שם.

ביאור הסוגיא

מבוא

סוגיא זו מחולקת לשני חלקים. החלק הראשון [1-5] הוא דיון בשאלת "העלם זה וזה בידו", כלומר השוגג גם בשבת וגם במלאכות, והוא ההמשך הישיר וההגיוני של המהלך השני של סוגיא ה לעיל, שעסק בשגגת שבת ובשגגת מלאכה, ובהבדלים שביניהן.⁴ בחלקה השני של הסוגיא [6-9] בא דיון צדדי שהופיע לעיל בסוגיא ג ושחוזר על עצמו גם בסוגיא י, להלן. בסוף הביאור להלן נפרש אותו בקצרה.

מבחינה היסטורית מחולק חלקה הראשון של הסוגיא אף הוא לשני חלקים: מסורת בבליית קדומה [1-3], המובאת בירושלמי בשם רב המנונא ורבי זעירא ובבבלי בשם רב נחמן ורבא; ולאחריה דיון בבלי מאוחר יותר, בין רב אשי לרבינא [4-5], בניסיון להכריע בשאלה שנתרה בסוגיא הקדומה פתוחה. בירושלמי נסמכה המסורת הבבליית הזאת למימרת ר' יוסה, המקבילה לדברי רב חסדא בחלקה השני של סוגיא ה לעיל, ואילו בבבלי קטעה סוגיא ו את הדיון והבדילה בין הדבקים הללו. ולמרות זאת, שאלת רבא מרב נחמן בתחילת סוגייתנו [1] נראית כשאלת המשך המוסבת ישירות על מימרת רב נחמן בסוף סוגיא ה [8] לעיל, ואף דברי רב אשי בפיסקא [4] בסוגייתנו מראים סימנים ברורים לכך שהוא עיין בשתי המסורות האלו יחד, ולמד מן האחת על השניה, כפי שיתברר מן ההשוואה הבאה:

ירושלמי שבת ז א, ט ע"ב מה בין מזיד בשבת ושוגג במלאכות; מה בין שוגג בשבת ומזיד במלאכות? אמ' ר' יוסה: ולמה מזיד בשבת ושוגג במלאכות חייב על כל אחת ואחת? שאם אומר את לו מלאכה היא זו, הוא פורש ממנ' ועושה מלאכות אחרות. ולמה שוגג בשבת ומזיד במלאכות אינו חייב אלא אחת? שאם או' אתה לו שבת הוא זו, מיד הוא פורש. שגג בזה ובזה – רב המנונא אמ': אינו חייב אלא אחת. אמר ליה ר' זעירא: ולא כל שכן הוא? אלו מזיד בשב' ושוגג במלאכות אינו חייב על כל אחת ואחת? מפני שנתוסף לו שגגת (מלאכות) שבת אובד שגגת מלאכות?	סוגיא ה [5-6]; סוגיא ז [1-5] [5] מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא? [6] אמר רב חסדא: כאן מידיעת שבת הוא פורש; וכאן מידיעת מלאכה הוא פורש. [...] [8] אמר רב נחמן: קרבן דחייב רחמנא אמאי? אשגגה! התם חדא שגגה, הכא טובא שגגות הויין. [1] בעא מיניה רבא מרב נחמן: העלם זה וזה בידו מהו? [2] אמר ליה: הרי העלם שבת בידו, ואינו חייב אלא אחת. [3] אדרבא, הרי העלם מלאכות בידו, וחייב על כל אחת ואחת! [4] מר רב אשי: חזינן, אי משום שבת קא פריש – הרי העלם שבת בידו ואינו חייב אלא אחת; ואי משום מלאכה קפריש – הרי העלם מלאכות בידו וחייב על כל אחת ואחת. [5] אמר ליה רבינא [...]

4 רש"י פירש: "וקמבעיא ליה הא דתני לעיל (שבת סט ע"א): שגג בזה ובזה זהו שוגג האמור בתורה, מהו? והנה כבר שיערנו לעיל שהלשון הזה הוא הוספה בעיקר לשון הברייתא לעיל, ואילו אותו לשון ממש ("שגג בזה ובזה") מופיע בכותרת הסוגיא המקבילה בירושלמי כאן. ואולי עורך הברייתא בבבלי לעיל שאל את הלשון מכאן.

רב אשי, כאמור, ביקש בפסקא [4] להכריע בשאלה שנתורה פתוחה בסוף פסקא [3], ולשם כך הוא ניצל את סברתו של רב חסדא בסוגיא ה [6], ואף את לשונו שם: "אי משום שבת קא פריש" = "מידיעת שבת הוא פורש"; "ואי משום מלאכה קפריש" = "מידיעת מלאכה הוא פורש". עובדה זו תחייב אותנו בעיון חוזר גם בחלקה השני של סוגיא ה – ובשורשיו בסוגיית הירושלמי – וגם לערוך דיון נוסף בהשפעות ההדדיות של שתי הסוגיות הבבליות זו על זו בעיקבות דברי רב אשי בפסקא [4].

בנוגע לנוסח דברי רב אשי בפסקא [4], יש לציין מראש שהם באו בשתי לישנות, שהובאו בפנים לעיל תחת הכותרות "שאר עדי הנוסח" ו"כתב יד אוקספורד". נוסח אוקספורד נמצא בדברי רבינו חננאל, נזכר בתוספות (וקיים שם על ידי הר"ש משאנץ), וכן בחידושי הרמב"ן ועוד. למרות זאת קרוב לוודאי שגירסת "שאר עדי הנוסח" היא המקורית יותר, וזאת משלוש סיבות: הראשונה היא ההקבלה הברורה בין גירסת "שאר עדי הנוסח" לבין מימרת רב חסדא לעיל בסוגיא ה, כפי שנתבאר; השנייה היא התיקבולת הפנימית בתוך דברי רב אשי עצמו – "אי משום שבת [...] הרי [...]"; אי משום מלאכה [...] הרי [...] – האופיינית למאמרי ההלכה בכלל, ולמימרות אמוראים בתוכם; והשלישית היא העדות של שתי סוגיות מקבילות במסכת שבועות, המתאימות לגירסת "שאר עדי הנוסח", ולא לגירסת כתב יד אוקספורד.⁵ לכן בביאור להלן נבסס את עיקר הדיון שלנו על גירסת "שאר עדי הנוסח", ונדון בגירסת כתב יד אוקספורד בהקשר של סקירת שיטות המפרשים בביאור דברי רב אשי הסתומים להלן.

ביאור הדיון הבבלי הקדום [1-3]

כאמור, שאלה רבא [1] היא שאלת המשך המוסבת על דברי רב נחמן בסוף סוגיא ה לעיל. ביארנו בסוף פירוש סוגיא ה שדברי רב נחמן [8] אינם בהכרח חולקים על מימרת רב חסדא [6], אלא נראה סביר לומר – במיוחד על פי הסוגיא המקבילה בירושלמי – שרב חסדא סיכם בקיצור את עיקר מימרת ר' יוסה בירושלמי, ואילו רב נחמן הסביר את הטעם העומד מאחורי דברי שניהם: "התם (= שגגת שבת) חדא שגגה, הכא (= שגגת מלאכות) טובא שגגות הויין". אולם, אם אכן העקרון העומד ביסוד העניין הוא מספר השגגות, מתעוררת השאלה: "העלם זה וזה בידו (= שגג בזה ובזה) מהו?" – וכיוון שאף כאן יש, לכאורה, "שגגות הרבה", מדוע שלא יתחייב חטאות הרבה? והנה סברה פשוטה זו עומדת ביסוד תמיהתו של ר' זעירא בירושלמי: "ולאו כל שכן הוא? אלו מזיד בשבת ושוגג במלאכות אינו חייב על כל אחת ואחת? מפני שנתוסף לו שגגת שבת אובד שגגת מלאכות?". ייתכן שהסברה העומדת ביסוד דברי סתם התלמוד הבבלי ("אדרבא, הרי העלם מלאכות בידו, וחייב על כל אחת ואחת") קרובה לעמדת ר' זעירא בירושלמי, וראה להלן.

ואמנם סברה זו נראית פשוטה למדי, אבל היא אינה מוכרחת, שהרי דברי רב נחמן בסוף סוגיא ה לעיל ("התם חדא שגגה, הכא טובא שגגות הויין") הם שקבעו במפורש את העקרון שמספר החטאות הוא כמספר השגגות, ואילו רב נחמן בעצמו השיב לשאלת רבא בסוגייתנו [2]: "הרי העלם שבת בידו, ואינו חייב אלא אחת". אף רב המנונא השיב לשאלה זו בירושלמי בצורה דומה: "שגג בזה ובזה – רב המנונא אמ': אינו חייב אלא אחת". נתברר אפוא שאי אפשר – לפחות לדעת שני החכמים האלה – להכריע בשאלה זו באמצעות חישוב מספר השגגות שבהם שגג בלבד. והנה אף מדברי סתם התלמוד בפסקא [3] משמע קצת שאין כאן עניין של צירוף שגגת שבת לשגגת מלאכות, אלא צורך להכריע אם שגגת שבת היא הקובעת, או לחלופין אם

5 הראשונה בשבועות יט ע"א: בעא מיניה רבא מרב נחמן: העלם זה וזה בידו, מהו? אמר ליה: הרי העלם טומאה בידו, וחייב. אדרבה, הרי העלם מקדש בידו, ופטור. אמר רב אשי: חזינן, אי מטומאה קא פריש – הרי העלם טומאה בידו, וחייב; אי ממקדש קא פריש – הרי העלם מקדש בידו, ופטור. אמר ליה רבינא לרב אשי: כלום פריש ממקדש אלא משום טומאה; כלום פריש מטומאה אלא משום מקדש! אלא לא שנא. והשנייה בשבועות כו ע"א: "בעא מיניה רבא מרב נחמן: העלם זה וזה בידו, מהו? אמר ליה: הרי העלם שבועה בידו, וחייב. אדרבה, הרי העלם חפץ בידו, ופטור. אמר רב אשי: חזינן – אי מחמת שבועה קא פריש, הרי העלם שבועה בידו, וחייב; אי מחמת חפץ קא פריש – הרי העלם חפץ בידו, ופטור. אמר רבא לרב אשי: כלום פריש משבועה אלא משום חפץ; כלום פריש מחפץ אלא משום שבועה! אלא לא שנא." והשווה ירושלמי שבועות ג, ה, לד ע"ג.

שגגת מלאכות היא הקובעת – אבל לצרף שתיהן יחד לא סלקא אדעתן. ואולי בעקבות הסתייגות זו במסורת הבבלי מדברי ר' זעירה ("מפני שנתוסף לו שגגת שבת" וכו'), הוחלפה מימרתו בדברי סתם התלמוד [3] העמומים יותר.

והנה, בהנחה שיש צורך להכריע לכאן או לכאן, ואי אפשר לצרף את שתיהן יחד, לכאורה יש עדיפות מסוימת לשגגת השבת, שהרי היא שם האיסור הכולל, כאשר שמות המלאכות הפרטניות משניים הם וטפלים לשם השבת עצמו. מכל מקום, הדבר היה פשוט ומובן מאליו, הן לרב נחמן, הן לרב המנונא, ולכאורה אף לרבינא לפי מסקנת הסוגיא, שבמקרה ששגג בזה ובוזה, שגגת המלאכות בטלה לעומת שגגת השבת, ואינו חייב אלא אחת בלבד.

ביאור דברי רב אשי ורבינא [4-5]

רב אשי [4] הציע פשרה בין שתי הדעות ההפוכות שבאו בפיסקאות הקודמות [2-3]. דבריו מוסבים, אפוא, לא רק על מימרת רב נחמן [2], אלא אף על דברי סתם התלמוד בפיסקא [3]. ואמנם, בדרך כלל אין דברי האמוראים עשויים להתייחס ישירות לדברי סתם התלמוד, אולם במקרה שלנו מוכח מתוך השוואה לסוגיית הירושלמי ששורש פיסקא [3] נמצא כבר במימרא אמוראית קדומה. בנוגע לתוכן דבריו, כבר אמרנו שהכרעת רב אשי בונה על יסודות השאולים מדברי רב חסדא בסוגיא ה לעיל:

סוגיא ז [4]	סוגיא ה [6]
אלא אמר רב אשי: חזינן,	אמר רב חסדא:
אי משום שבת קא פריש – הרי העלם שבת בידו, ואינו חייב אלא אחת;	כאן מידיעת שבת הוא פורש
ואי משום מלאכה קפריש – הרי העלם מלאכות בידו, וחייב על כל אחת ואחת.	וכאן מידיעת מלאכה הוא פורש.

במקורם באו דברי רב חסדא להסביר את ההבדל בין שגגת שבת לבין שגגת מלאכות. במקרה של שגגת שבת העובדה שהוא פורש מידיעת שבת היא עדות לכך שאין בידו אלא שגגה אחת בלבד – ולכן אינו חייב אלא אחת. מאידך, במקרה של שגגת מלאכות העובדה שהוא פורש ממלאכה אחת, ופונה למלאכה אחרת, עד שיודיעו לו גם על זו, היא עדות לכך ששגגות הרבה בידו – וחייב על כל אחת ואחת. לעומת זאת, בדברי רב אשי "מידיעת שבת הוא פורש" איננה עובדה, אלא אפשרות בלבד: "אי משום שבת קא פריש"; וכן הוא בהמשך דבריו: "אי משום מלאכה קא פריש". רב חסדא הציע הבחנה עיונית כדי להסביר את ההבדל בין שני מצבים שונים. רב אשי מכיר כבר את ההבחנה העיונית הזאת, ומניח כמובן מאליו שאם "העלם שבת בידו, אינו חייב אלא אחת", ואם "העלם מלאכות בידו, חייב על כל אחת ואחת". רב אשי מבקש לנצל את הבחנה הזאת פעם שניה, כדי להכריע במקרה של "העלם זה וזה בידו" אם העלם שבת בידו או אם העלם מלאכות בידו. כיצד רב אשי התכוון לעשות את זאת אינו ברור כלל.

רש"י התייחס בפירושו בעיקר לגירסת "שאר עדי הנוסח", ופירש שברישא של דברי רב אשי מדובר במקרה שבו הודיעו לאדם על שבת ומידיעה זו נזכר גם לגבי המלאכה, ובסיפא של דבריו מדובר במקרה שבו הודיעו לו על מלאכה ונזכר מעצמו גם בשבת. במקרה הראשון אנו מעריכים ששגגת שבת היא העיקר ואינו מביא אלא אחת, ובמקרה השני שגגת מלאכה היא העיקר, ומביא על כל אחת ואחת. ר"י (ד"ה חזינן) השיג על רש"י ואמר שאין לסמוך על העובדה המקרית שהודיעו לו על שבת קודם, שהרי אפשר ואפשר שאילו הודע לו על מלאכה, גם כתוצאה מידיעה זו היה פורש לגמרי. לכן פירש שרק אם מעיד האדם עצמו שלא היה פורש ממלאכה לבד ניתן לומר ששגגת שבת היא העיקר, ורק אם הוא מעיד שמדיעת שבת לבד לא היה פורש, ניתן לומר

ששגגת מלאכה היא העיקר. מסיבה זו דחה ר"י את נוסח אוקספורד (ראה להלן), משום שמפורש בו שהדבר תלוי בהודעה ולא בעדות האדם עצמו.

לעומת גירסת "שאר עדי הנוסח", גירסת כתב יד אוקספורד מתארת תהליך הדרגתי של חקירת החוטא. קודם מודיעים לו שהיום שבת. אם מספיק דבר זה, נחא. אולם אם אין הודעה ראשונה זו מספיקה וחייבים להמשיך ולהודיע לו על כל מלאכה ומלאכה בפני עצמה (כפירוש ר"ח). אז נחשבת שגגתו במלאכות אלו כשגגות שונות, והוא חייב על כל אחת ואחת. לפי ר"ח, שהאריך בפירושו לגירסא זו, ההבדל הוא בין שני סוגי שגגת מלאכה. לדעתו מדובר ברישא של דברי רב אשי באדם שכבר ידע שמלאכות אלו אסורות בשבת, נעלם דבר זה ממנו לרגע, ועשה אותן. כאשר הודיעו לו ששבת היום, נזכר בעצמו בנוגע לאותן מלאכות. אצל אדם זה, שגגת מלאכות ושגגת שבת הן בעצם אחת (חוסר תשומת לב). כאשר הוא נזכר הוא פורש ממלאכה בבת אחת, ולכן אינו חייב אלא אחת. בסיפא של דברי רב אשי מדובר באדם שמעולם לא הכיר איסורי מלאכות אלו, ולכן אין זה מספיק להזכיר לו באופן כללי שהיום שבת, אלא יש צורך ליידע אותו בפרוטרוט לגבי כל מלאכה ומלאכה. שגגותיו במלאכות אלו הן אפוא שגגות שונות, וחייב על כל אחת ואחת. לפי גירסא זו השיב רבינא שאפילו במקרה דסיפא של דברי רב אשי אינו חייב אלא אחת, שהרי (לפי פיר"ח) אפשר שיודיעו לו קודם על איסורי המלאכות ורק לאחר מכן שהיום שבת, ולכן אין הדבר מוכרח שיפרוש ממלאכות אלו בזו אחר זו אלא ייתכן שיפרוש מכולן בבת אחת. במקרה של שגגת מלאכה לבדה חייב אדם לפרוש ממלאכות אלו בזו אחר זו, ולכן הוא מביא חטאת על כל אחת ואחת. במקרה של היעלם זה וזה בידו נותר תרחיש כזה בגדר אפשרות בלבד. כנראה שאין בידי אפשרות זו כדי לחלק את שגגת השבת לשגגות הרבה, ומשום כך מביא אדם זה רק חטאת אחת. מצאנו גם בסוף תוספות ד"ה חזינן שהר"ש משאנץ מקיים את גירסת אוקספורד ומפרש אותה בכיוון דומה לזה של ר"ח, אבל הוא לא הרחיב. גם הרמב"ן גרס כגירסת אוקספורד, אבל הוא פירש את הסוגיא ברוח פירושו של רש"י.

לסיכום: העיקר לעניינינו הוא שמצאנו במפרשים השונים מגמה ברורה לחפש באופן פרישת האדם מן העברה עדות לשינויים במודעותו כבר בזמן עשיית העברות. אם די להזכיר לו שבת כדי שיפרוש, התברר שלא שכח את עצם המלאכות; מאידך, אם יש צורך להזכיר לו כל מלאכה ומלאכה, התברר שהוא אכן שגג במלאכות. לזה הגיב רבינא ואמר שאין לדמות את דברי רב חסדא בסוגיא ה לנידון דידן. במקרה של רב חסדא פרש האדם מידיעת שבת ורק מידיעת שבת, או פרש מידיעת מלאכה ורק מידיעת מלאכה. לכן משקף אופן הפרישה את מהות השגגה שבה שגג. במקרה שלנו, שגג האדם בשתיהן, ולכן הוא בהכרח פורש גם משתיהן. אופן הפרישה מקרי אפוא לגמרי ואינו משקף את מהות השגגה שבה שגג. המסקנה היא שלא ניתן להשתמש בהבחנה שהציע רב חסדא על מנת להכריע בשאלתנו כאן, וחזרנו להכרעתו המקורית של רב נחמן ("לא שנא").

השפעת הדיון בין רב אשי לרבינא על סוגיא ה

בסוגיא ה לעיל הציע רב נחמן [8] הסבר לשאלה מה בין שגגת שבת לשגגת מלאכה – "קרנן דחייב רחמנא, אמאי? אשגגה; התם חדא שגגה, הכא טובא שגגות הויין". בהקשר הסוגיא שם ניתן להבין את דברי רב נחמן כמשלימים את דברי רב חסדא [6], וכך הצענו בפירוש סוגיא ה, ובפירוש סוגיא זו לעיל. אולם כאן התברר, לכאורה, שישנו מתח מסוים בין דברי שניהם, שהרי רב אשי ניצל כאן את דברי רב חסדא כדי לחלוק על הכרעת רב נחמן בשאלת "העלם זה וזה בידו". בסוף סוגייתנו רבינא [5] סתר את דברי רב אשי [4], וקיים את סברת רב נחמן המקורית [2]. בדיון שבין רב אשי לרבינא עלה אפוא יסוד (מדומה או אמיתי) של ניגוד ומתח בין דברי רב חסדא בסוגיא ה לבין שיטת רב נחמן שם, כאשר עמדת רב אשי כאן תואמת, לכאורה, את דברי רב חסדא שם, ועמדת רבינא כאן תואמת, לכאורה, את דברי רב נחמן שם. בעקבות התיקבולת בין שני הדיונים האלה העבירו עורכי סוגיא ה את קושיית רבינא על רב אשי כאן [5], וייחסו

אותה לרב נחמן בסוגיא ה [7] כקושיא על רב חסדא, ובכך הכניסו יסוד של מתח וניגוד בין דברי רב חסדא ורב נחמן בסוגיא ה לעיל.

ביאור החלק השני – הדיון הצדדי [6-9]

עיקר חלקה השני של הסוגיא חוזר על עצמו בפרק כלל גדול שלוש פעמים. יסודו של מהלך זה זהה בשלושת המקומות, בתוספת מהלך קצר בשני המקומות האחרונים. הנה סיכום המהלך בשלושת המקומות השונים:

שבת סט ע"א סוגיא ג	שבת ע"ב סוגיא ז	שבת עג ע"א סוגיא י
תנן: אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, והוינן בה: מנינא למה לי? ואמר רבי יוחנן: שאם עשאן כולן בהעלם אחד חייב על כל אחת ואחת.	תנן: אבות מלאכות ארבעים חסר אחת. והוינן בה: מנינא למה לי? ואמר רבי יוחנן: שאם עשאן כולן בהעלם אחד חייב על כל אחת ואחת.	תנן: אבות מלאכות ארבעים חסר אחת. והוינן בה: מנינא למה לי? ואמר רבי יוחנן: שאם עשאן כולם בהעלם אחד חייב על כל אחת ואחת.
אי אמרת בשלמא העלם זה וזה בידו חייב על כל אחת ואחת – שפיר. אלא אי אמרת העלם זה וזה בידו אינו חייב אלא אחת,	אי אמרת בשלמא העלם זה וזה בידו חייב על כל אחת ואחת – שפיר. אלא אי אמרת העלם זה וזה בידו אינו חייב אלא אחת,	בשלמא לאביי דאמר כי האי גוונא חייב – משכחת לה דידע דאסורא שבת וידע לה איסור מלאכות, וקא טעה בשיעורין. אלא לרבא, דאמר פטור,
היכי משכחת לה? בזדון שבת ושגגת מלאכות. בשלמא לרבי יוחנן, דאמר כגון ששגג בהזיד בלאו – משכחת לה כגון דידע בלאו; אלא לרבי שמעון בן לקיש, דאמר עד שישגוג בלאו ובכרת, דידע ליה לשבת במאי?	היכי משכחת לה? בזדון שבת ושגגת מלאכות. הניחא אי סבר ליה כרבי יוחנן, דאמר כגון ששגג בכרת אף על פי שהזיד בלאו – משכחת לה דידע לה לשבת בלאו; אלא אי סבר לה כרבי שמעון בן לקיש, דאמר עד שישגוג בלאו וכרת, דידע לה לשבת במאי?	היכי משכחת לה? בזדון שבת ושגגת מלאכות. הניחא אי סבר לה כרבי יוחנן, דאמר כגון ששגג בכרת אף על פי שהזיד בלאו – משכחת לה דידע לה לשבת בלאו; אלא אי סבר לה כרבי שמעון בן לקיש דאמר עד שישגוג בלאו וכרת, דידע לה לשבת במאי?
דידעה בתחומין, ואליאבא דרבי עקיבא.	דידע לה בתחומין, ואליאבא דרבי עקיבא.	דידע לה בתחומין, ואליאבא דרבי עקיבא.

עיקר מקומם של דברי רבי יוחנן ("שאם עשאן כולן...") הוא בתחילת סוגיא יא, עג ע"ב להלן, ונבאר אותם שם. לעת עתה די לציין שבבסיס שלושה מהלכים אלו עומדות שתי הנחות יסוד: (א) רבי יוחנן התכוון למי ששגג בכל שלושים ותשע אבות מלאכה – לא במקצתן או ברובן, אלא בכולן דווקא; (ב) לפי דברי רבי יוחנן, מי שידע את השבת באופן כללי וערטילאי בלבד, אבל לא הכיר בפועל אף לא אחד מאיסורי שבת, אינו נחשב שוגג במלאכה אלא שוגג בשבת (או בעיקר שבת).

על סמך שתי הנחות אלו מתבארים הקטעים המשותפים לשלוש תת-הסוגיות (=הנוסח הקצר שבדף סט ע"א כך: "היכי משכחת לה? בזדון שבת ושגגת מלאכות", כלומר ברור שדברי רבי יוחנן בדף עג ע"ב אמורים בשגגת מלאכה, שהרי לפי משנת כלל גדול אין השוגג בשבת חייב

אלא אחת. "בשלמא לרבי יוחנן, דאמר כגון ששגג בכרת אף על פי שהזיד בלאו – משכחת לה כגון דידע לה לשבת בלאו", כלומר לפי שיטת רבי יוחנן בסוגיא ג לעיל, גם היודע שהמלאכות אסורות מן התורה אבל אינו יודע שחייבים עליהן כרת נחשב שוגג ומביא קרבן, ואפשר לקיים את דברי רבי יוחנן בדף עג ע"ב להלן, ולומר שהאדם הכיר את עיקר השבת דרך איסורי המלאכות, ועדיין נחשב שוגג בכל שלושים ותשע אבות מלאכה משום שלא ידע שחייבים עליהן כרת – והיינו החידוש שבדברי רבי יוחנן. "אלא לרבי שמעון בן לקיש, דאמר עד שישגוג בלאו ובכרת – דידע ליה לשבת במאי?", כלומר, שיטת רבי שמעון בן לקיש בסוגיא ג לעיל היא שאין העובר על כל שלושים ותשע אבות מלאכה נחשב כשוגג אלא אם כן לא ידע כלל שהן אסורות מן התורה, ולפי הנחה ב לעיל אין אדם כזה שוגג במלאכה אלא שוגג בשבת. "דידעה בתחומין, ואליבא דרבי עקיבא", כלומר לפי רבי שמעון בן לקיש די להכיר איסור תורה כלשהו דוגמת איסור תחומין אליבא דרבי עקיבא על מנת להיחשב כ"יודע עיקר שבת" ושוגג במלאכות, ואין האדם צריך להכיר איסור מלאכה שחייבים עליו כרת, והיינו החידוש שבדברי רבי יוחנן שבדף עג ע"ב.⁶

אמנם סוף המהלך נראה קצת קשה, שהרי כיצד ניתן להקשות על דברי רבי יוחנן מדף עג ע"ב: "בשלמא לרבי יוחנן [...] אלא לרבי שמעון בן לקיש". אולם כפי שיתבאר להלן, דברי רבי יוחנן בדף עג ע"ב הם פירוש של לשון תוספתא שבת ח ג, עמ' 30, ואינם משקפים את עמדתו האישית, ואף רבי שמעון בן לקיש אינו יכול להתעלם מהם.

בשני המקומות האחרונים (סוגייתנו, ע ע"ב, ולהלן עג ע"א) מעלה התלמוד, לפני שהוא נכנס לעיקר המהלך, אוקימתות אחרות לדברי רבי יוחנן. בסוגייתנו (ע ע"ב) מציין התלמוד שאילו היינו אומרים שהיעלם זה וזה חייב על כל אחת ואחת, ניתן היה לפרש שרבי יוחנן התכוון לומר שהשוגג בכל שלושים ותשע אבות מלאכה נחשב כהיעלם זה וזה בידו וחייב על כולם. אולם ברור לתלמוד שאין זאת ההלכה. כמו כן, להלן בדף עג ע"א מציין התלמוד שלפי שיטת אביי, שהטועה בשיעורין נחשב שוגג (עג ע"א), אפשר לו לאדם להכיר את השבת בכל איסורי המלאכה שלה ועדיין להיחשב שוגג במלאכות כולן משום שטעה בשיעוריהן. אולם בשתי סוגיות אלו, כפי שהן לפנינו, אפשרויות אלו הן רק תחנות ביניים בדרך ליעד העיקרי, שהוא הקושיא המשותפת לשלוש הסוגיות, שנתבארה לעיל, והתירוץ לה.

6 בתוספות (סט ע"א ד"ה דידע) העלו אפשרות אחרת, דהיינו, שהכיר איסורי שבת דרך מצוות עשה של "השבות". וגם הרמב"ן העלה אפשרויות אחרות (שם ד"ה והא דאוקים), עיין בדבריו.